

Q. F. F. Q. S.
DISSERTATIO,

DE

INGENIO FE-
LICE,

Cujus PARTEM POSTERIOREM
*Suffrag. Ampliss. in Reg. ad Auram Acad.
Collegio Philosophico,*

PRÆSIDE

HENRICO HASSEL,

Eloquentiæ PROFESS. Reg & Ordinar.

PRO GRADU MAGISTERII

Publico bonorum examini modeste submittit

JOHANNES THOREN,

SVECIA VEST GOTHUS,

Ad diem XV. Julii, A:o MDCCXLVIII.

Loco horisque p. m. solitis.

ABOÆ,

Excud. JOH. KÆMPE, Reg. Acad. Typogr.

S:æ R:æ M:tis

MAGNÆ FIDEI VIRO,

Reverendissimo Patri ac Domino,

**D^N. DANIELI
JUSLENIO,**

S. S. Theologiæ *DOCTORI* longe Celeberrimo, inclu-
tæ diœceseos Scarensis *EPISCOPO* Eminentissimo, ve-
ner. Consistorii *PRÆSIDI* Gravissimo, Regii Gymna-
sii Scholarumqve *EPHORO* adcuratissimo,

MÆCENATI SUMMO.

Tibi, Reverendissime *PRÆSUL*, non ingenio
nostro, sed *Favore* Tuo freti, opellam hanc
consecrare sustinimus. Exarata est, dum ad
illam egimus *Academiã*, quam *IPSE*, ut Pu-
blicus

blicus Doctor tanta cum laude tamdiu ornasti. Fatemur argumentum hoc pleniori commentatione elucubrandum fuisse; verum & typographia & rerumstrarum ratio imperavit, ut cogitationes qualescumque in arctum cogeremus. Hunc igitur conatum nostrum innoxium serena excipias fronte, nobisque Tuos inter clientes aliquem concedas locum, humillime precamur. Pro Tua, Reverendissime PRÆSUL, Nobilissimeque Familie TUÆ perenni felicitate ac flore vota ardentissima nuncupare non desinet,

Reverendissimi TUI NOMINIS

devotissimus cultor

JOHANNES THOREN.

VIRO plurimum Reverendo atqve Clarissimo,
Dn. ANDREÆ KIERNER,
Ecclesiarum, quæ Deo in Hasled colliguntur, Pastori
longe meritissimo, Patrono singulari mentis ve-
neratione ætatem prosequendo, suspiciendo.

VIRO plurimum Reverendo atqve Praeclarissimo,
Mag. JONÆ FRIBERG,
Pastori Ecclesiæ in Jumala meritissimo, Patrono &
Fautori grata mente honorando.

Pharmacopolae Abœnsi expertissimo,
Dn. JONÆ SYNNERBERG,
Cognitionis & acceptorum beneficiorum causa quo-
vis honore prosequendo.

I*N declarationem qualemcunqve animi, acceptorum benefi-*
orum memoris, VOBIS, Patroni & Fautores Hono-
ratissimi, pagellas hasce
dat, dicat, dedicat

Plur. Reverend. Clariss. atqve Honoratissimorum
Nominum Vestrorum

Observantissimus cultor
JOHANNES THOREN.

Clarissimo Philosophiæ CANDIDATO,
Elegantissimæ hujus dissertationis AUCTORI.

*Q*uemadmodum in eo summa Dei elucet sapientia, quod
classibus negotiorum ex arte respondeant classes inge-
niorum, adeo ut nullam tam infelix invenitur ingenium,
quæ alicui in republica muneri obruendo sit idoneum; ita
haud immerito movent ac contendunt saniores, ingenii
sui vires explorare, cujuslibet jure & maxime necessarium
esse officium, quo perfectum habeant:

Quid valeant humeri, quid ferre reculent.

Laudanda itaque eorum est industria, qui arte verio-
ris Psychologiæ in adyta hæc penetrant, ut solida jacent
fundamenta, quibus Practicæ, & in quovis vitæ genere,
utiles superstruantur conclusiones. Hinc etiam quanti ha-
benda sit erudita Tua, Clarissime Domine Candidate, Dis-
sertatio, quovæ applausu excipienda, æquas rerum aesti-
matores fugere nequit. Quapropter hoc nomine Tibi
imensè gratulor ac de mea Tecum amicitia in sinu gau-
deo, sanctè asseverans, quæcumque Tibi obvenerint, fausta
Tibi ex voto meo contingere, qui dum vixero, ero,

CLARISSIME Dn. CANDIDATE,
TIBI

UPSALIÆ d. 22. JUN.
ANNO MDCCXLVIII,

Obstrictissimus
OLAUS OLAI HERNODIUS.

In Virum Juvenem ,
Philosophiae Candidatum Clarissimum ,
 DN. JOHANNEM THOREN ,
 Amicum Perdilectum ,
 dum pro Gradu Magisterii ,
 De INGENIO FELICI
 publice & docte alterâ vice disputaret ,
 ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΙΣ.

Μισθὸν θ' εὐρήσεις σὺ ἐμῶ κεχαρίσμευε θύμῳ
 Λευχείων καμάτων ἄξιον ἐν θραχέϊ.
 Συγχαίρω : Θεὸν ἐκ καρδίας θη' λίσσομαι ὅπως
 τὴν σῶσιν εἰς τὴν πατρίδα ὠφέλειαν.

Συγκείμενός ἀνὸς χεδιάσε
 CAROLUS JAC. RENMARCK,
 Βοτνιᾷ Suis-Gothus.

§. I.

Quemadmodum parte priori descripsimus ingenium, idque in complexu facultatum intellectualium, memoriæ, imaginationis & iudicii constituimus; ita quid sit felix ingenium, jam dicamus oportet. Felix autem ingenium nobis vocatur, quod ad scientias ac artes percipiendas & exercendas natura est aptum, Magnam quoque vim intelligendi dari ingeniorum diversitatem experientia constat. Quidam enim has vel illas scientias ac artes tanta facilitate arripiunt, ut non discere sed reminisci videantur. Alii contra adeo sunt stupidi, ut ne simpliciora quidem sine difficultate capiant, paulo implicatioribus prorsus impares. Objectum ingenii felicitatis statuimus scientias & artes, sublimiores intelligimus atque difficiliore. Nam qui ea discit, quæ admodum sunt obvia, & quorum exercitium vires corporis potius, quam animi requirit, huic ideo ingenium felix vindicaverit nemo. Neque id efficit quælibet difficilia tractandi aptitudo. Conantur quidem talia nonnulli, & quidem magna cum contentione, imo aliquos etiam progressus faciunt; sed,

sed, naturæ adversanti obnitentes, in vestibulo scientiarum vel artium subsistere coguntur, interiora earum ingredi non valent. Quod si quis asperioribus initiis usus, deinde longius fuerit pro-
 vectus, cujus etiam rei existant exempla, in hoc non defuit ingenium, sed latuit. Quemadmodum reliqua omnis felicitas gradus admittit, ita quoque ingeniorum; qui Mathematica ἀκρίβεια men-
 turari nequeunt; ad supremum vero pertinent ingenia heroica; quæ vel ad plures scientias & artes æque sunt idonea, vel in una aut altera eo usque procedunt, quo paucis pertingere licet.

Exemplam ingenii heroici satis insigne est incomparabilis ille Baco de Werulamio; qui de scientiis & artibus perficiendis ea dedit consilia, quæ ut Oracula excepit orbis Eruditus; & quibus exsequendis Magni Imperiorum Statores sum-
 rus præbuerunt: unde factum est, ut superiori & hoc seculo, incrementa scientiarum spem superaverint & expectationem.

§. II.

UT ingenium aliquod censeatur felix, omnes facultates intellectuales symbolam conferre debent. Judicium enim est absolute necessarium, sine quo in arduis efficitur nihil. Judicium autem sine memoria ne concipi quidem potest, quum hæc illi ratiociniorum principia suppeditet. Res denique corporeæ sine imaginatione considerari nequeunt. Nec enim semper sensibus obser-
 vari

sari possunt, nec sensus omnia exhibent, quæ animo hic sunt contemplanda. Verum harum facultatum singulæ ad singulas scientias non eodem gradu sunt necessariae, neque earundem facultatum ad diversa objecta eadem ratio; quam diversitatem in sequentibus adumbrare potius, quam explicare conabimur, Tuum L. B. favorem & mitiorem censuram, qua decet reverentia, expetentes,

§. III.

Quemadmodum Notitia Historica est omnium prima, & scientiarum reliquarum basis; ita etiam omnium primo in medium prodeat Ingenium Historicum. Quod ad illud necessaria sit vis quædam memoriæ, per se planum est. Sed exquisitum juxta requiritur judicium, & quidem præsertim ab Historico Pragmatico. Quid enim prodest externa rerum civilium facies exhibita, si interna earum structura, causarum & effectuum nexus latuerint? Exempla ingenii Historici Pragmatici ex Græcis dant Thucydides, Xenophon, Polybius, Plutarchus; ex Romanis Livius, Sallustius, Tacitus. Ex recentioribus Comineus, Thuanus, Pufendorfius, Vassor. &c Historiæ Naturali præsertim inservit imaginatio, quæ res per tria Naturæ regna ita vivide sibi repræsentare poterit, prout se sensibus obtulerunt, quorum etiam hic opus est acrimonia. Neque judicii erit expertus, qui vera rerum istarum discrimina indagabit, easque ad certas revocabit classes. Talis vero Historia Na-

ruralis, quæ solidioris physicæ sit basis, qualem describit Werulamius, profundum postulat iudicium.

Ingenii Historici Naturalis exemplum adlaturi externos nominare supervacaneum ducimus, quum domesticum suppetat adeo eximium, Celeberrimus Carolus Linnæus, qui omnibus naturæ dotibus ad hoc studiorum genus necessariis ornatus, alacri & constanti industria tantum in eo præstitit, quantum ante illum vix quisquam unus. Historiæ literariæ palmarium est opus, ipsam scientiarum genesin *explicitare*, quod quanti sit iudicii, quilibet facile videt. Præterea, ut nemo potest condere Historiam Scientiarum, quarum non fuerit bene peritus; ita ad singulas Historiæ Literariæ saltem solidioris partes, eadem propemodum requiruntur ingenii dotes, atque ad ipsas scientias.

Exemplum ingenii Historici Literarii ex antiquis suppetat Diogenes Laërtius; ex recentioribus Ger. Jo. Wossius, Stanlejus, Morhofius, Bælius, & qui variarum scientiarum ortum & progressum descriplerunt plures.

§. IV.

Mathesis apud veteres fuit præparatio ad Philosophiam; quæ etiam recentiorum est sententia, Ingenium itaque Mathematicum jam considerabimus. Vix ulla in scientia tanta datur veritatum, arctissimo quodam nexu cohærentium multitudo, atque in Mathesi. In aliis scientiis conclusiones cum principiis immediato sæpe nexu junguntur,
vel

vel saltem gradibus non adeo multis ab iisdem
 descendunt: sed hic procera ac late admodum
 diffusa exurgit arbor consanguinitatis veritatum;
 unde patet iudicium hic maxime esse necessarium.
 In cæteris scientiis multas imò plurimas propo-
 sitiones subministrat experientia, ad quas simplici
 duntaxat attentione opus est; quamvis non ne-
 gemus experientias quoque ipsas adcuratori quan-
 doque examini submittendas esse: in Mathesi vero,
 (puram hic intelligimus, reliquæ ejus partes ad
 physicam pertinent) ubi discesseris ab axiomatibus
 ac postulatis, quibus sua ipsorum evidentia adsen-
 sum parit, omnia stant ratiocinio; quamobrem
 Mathesis singularem iudicii severitatem flagitat.
 Exerit sese hæc potissimum in eo. I:º quod pro-
 positiones demonstrantur modo brevissimo, ita ut
 omnes propositiones subsidiariæ, sine quibus desi-
 derata veritas æque certe ac sufficienter cogno-
 sci potest, omittantur. II:º Quantum fieri potest,
 vitandæ sunt demonstrationes apagogicæ, quæ ne-
 gativis apertius quam affirmativis propositionibus
 subnectuntur; item alienæ & remotæ, earum ve-
 ro loco adhiberi debent propriæ & geneticæ, qui-
 bus veritates ex ipsis rerum visceribus eruuntur.
 Præterea ingenium Mathematicum imaginatione
 polleat necesse est. Corpus quidem Mathemati-
 cum nullis se sensibus fitit, per modum tamen
 physici considerandum est; quare etiam in demon-
 strationibus adhibentur figuræ, quæ prius, quam
 in

in tabula depinguntur, animo conceptæ esse debent, quod per imaginationem fieri oportet. Figurarum loco adhibentur Literæ in calculo Algebraico, sed quæ notis istis designata sunt, etiam animo erunt obvia inter calculandum, quare & hic requiritur vis quædam imaginationis. Quamobrem, quum determinationes Mathematicæ esse debeant omnium accuratissimæ, neque ulla alia in scientia exacta adeo ac levera requiritur imaginatio. Quo denique quis in demonstrationibus Mathematicis longius progreditur a principiis, eo pluribus opus habet propositionibus, antea demonstratis ac notis, quas tum subministrabit memoria; cujus proinde usus hic est indispensabilis. His igitur dotibus qui fuerit instructus, quo magis ad speciales quantitatum determinationes procedere valet, eo plus ingenio valet Mathematico.

Exempla ingenii Mathematici ex antiquis exstiterunt, Euclides, Archimedes Apollonius, ex recentioribus Cartesius, Wallisius, Barrovius, Newtonus, Leibnitzius, &c.

§. V.

Spectato ingenio Mathematico ad Physicum considerandum progredimur. Enascitur Scientia Naturalis ab Historia Naturali, Mathesi & Chymia. Historia Naturalis hic absolute est necessaria. Omnis enim rerum existentium cognitio experientię superstrui debet, quæ remota, quidquid de illis asseritur, inter figmenta & fabulas referri meretur;

retur. Verum experientia propria arctioribus est limitibus circumscripta, quem defectum supplet Historia. Atque, quum mutationes corporum ab eorundem quantitate, figura, situ & motu procedant, quæ omnia mensurare Mathematicos est, quantæ vel hæc in Physica sit necessitatis, quilibet videt. Verum dantur etiam in corporibus, quibus inveniendis, neque experientia vulgaris, neque artificium Mathematicum sufficit. Hæc aperire conatur Chemia, quæ, vel igne violento corpora in principia quædam, Chemica dicta, resolvit; vel etiam distillationibus, fermentationibus, variaque rerum naturalium commixtione, & adcurata effectuum inde resultantium observatione, aliisque id genus operationibus arcanas earum virtutes detegere laborat. Quod hæc ars Historiam Naturalem præsupponat, per se patet. Quin etiam Mathematico haud raro indiget subsidio, ne in devia abripiatur. Qui Scientiis istis ad abdita Naturæ referenda recte uti valet, hic felici ingenio physico præditus censetur. Proinde non aliæ hic requiruntur ingenii dotes, quam ad dictas scientias. Non hæc est sententia nostra, quasi omnes hæc scientiæ singulis Physicæ partibus sint necessariae. Qvis enim non videt, quod quis esse poterit Astronomus, etiamsi neque Botanicus, neque Mineralogus, neque Zoologus, ne dicam, Chemicus sit? & contra. Quin potius perivassum nobis est, tum demum optime consuli Scientiæ Naturali,

8
rali, si singuli singulas ejus partes suscipiant excolendas, & subsidia ad suum institutum facientia rite adhibeant. Est igitur ingenii Physici non solum Scientias istas Fundamentales suo loco adhibere, sed in eo potissimum vertitur cardo rei, ut singulorum usus pro ratione instituti justos intra limites terminetur. Horum veritatem ipsa, quæ omnis Scientiæ Naturalis mater est, comprobatur experientia. Græci de Natura & disputarunt & scripserunt multa, sed exiguo vel nullo sæpe Historiæ Naturalis & Matheseos adminiculo; hinc pro veritatibus figmenta & fabulas protulerunt, adeoque ingenii Mythici potius, quam Physici documenta dederunt. Quo longius hic ab experientiæ & rationis fontibus digressi sunt Scholastici, eo manifestior est eorum stultitia. Cartesius insignis fuit Mathematicus, sed, deserta experientia, pro Systemate Physico fabulam Romanensem consignavit. Hoc tamen ejus meritum est eximium, quod Physicam a sordibus Scholasticis purgavit, & auctor existit Matheseos ad eam applicandæ. Chemicum quidem in experimentando fuerunt assidui, sed, a subsidio Mathematico imparati, multos commiserunt errores, quum ab experimentis colligerent, quæ inde deduci non potuerunt. Plura adferre exempla pronum foret, sed poterunt hæc sufficere pro brevitate proposita. Addimus tantum Christianium Wolffium, qui licet in Mathesi egregie esset versatus, in Physica tamen demonstratio-

nibus

nibus Mathematicis speculationes Metaphysicas non uno in loco substituit. Ingenii vere Physici excellens præbet exemplum Robertus Boyle, Physicæ experimentalis & Chemiæ Dux ac Restaurator magnus. Acumen Mathematicum ac Physicum eo provexit Isaacus Newtonus, quo ante eum nemo; adeoque ut ingenium Physicum heroicum spectari potest ac debet. Hæc quamvis ita sint, juxta concedendum est, existisse ingenia Physica, quæ, quum neque Historia Naturali artificiali, neque scientia Mathematica fuerint instructa, propria observandi sagacitate, & nativo judicii acumine in multis eo progressa sunt, quo pauci, dictis subsidiis suffulti, pervenerunt. Exemplum hujus rei egregium habemus in Læwenhookio, qui, literarum prope rudis, microscopiis suis, & judicio cum eorum usu conjuncto, ad interiora naturæ sape penetravit. Imo, ut quod res est, fateamur, maxima eorum pars, quibus & ad necessitatem utitur, & ad voluptatem fruitur genus humanum, inventa est ab ejusmodi ingeniis, quæ proinde Divina adpellare liceat; quia nimirum, quidquid possident, soli Deo acceptum referunt. Sapientiæ namque Divinæ, ut arcana Regni Gratiæ per Idiotas revelare placuit, ita quoque visum est, secreta Regni Naturæ per tales patefacere; & id quidem, ne quis glorietur.

§. XVI.

Post Physicam veteres Metaphysicam tradiderunt,
B

runt, unde & nomen accepit. Complectitur Scientias plures; agit nimirum de veritatibus universalissimis, & sic etiam de mundo, agit de Deo, mente humana ac Spiritibus. Cum hac, quæ ejus ex principiis enata est, Logica vulgo conjungitur. Ingenium igitur felix Metaphysicum describendi, plura delineemus oportet. Veritates universalissimæ non adeo multæ tradi debent; quum potissimum earum sit usus, ut reliquis scientiis principia præbeant. Aut igitur axiomata erunt, aut axiomatum confectaria. Et qui longius hanc disciplinam extendunt, finem ejus & modum ignorant. Fœcunditatem vero principiorum videre, eorumque relationem ad plurimas ac propemodum infinitas veritates, ab iisdem pendentes, ac mutuum veritatum istarum subordinationem & nexum, singularem requirit ingenii vim & profundum judicium. Talis imprimis erat ex antiquis Aristoteles, ex recentioribus Leibnitzius. Huc spectant quoque ingenia architectonica, quæ scientiarum indolem & relationem, tam inter se, quam ad vitam humanam pervidere possunt. Hac facultate tantum polluit Baco de Werulamio, ut vix ante vel post exstiterit aliquis hac in re eidem æquiparandus. Neque Cosmologia illa Mataphysica indiget prolixitate. Ut enim Theologiæ naturali substerni debet; ita hoc respectu nititur uno isto principio; mundus non est a se; quod, dictante experientia, omnia in mundo esse finita, est confectarium principii

cipii contradictionis. Theologia naturalis, fundamento nuper dicto superstructa, tot habet particularium demonstrationum principia, quot in mundo aspectabili se res offerunt ac rerum affectiones & mutui respectus, & quot in mente humana proprietates & operationes observantur. Proinde hoc intuitu postulat omnes ingenii vires, quæ istis cognoscendis inserviunt. Ut ingenium hic sit felix, duo vitandi sunt scopuli, Imo. Ne speculationibus Ontologicis nimium indulgeatur. Ex hoc fonte multi errores, & ipse atheismus provenit, ut exempla Vanini, Spinozæ aliorumque ostendunt. Alterum est, ut dum Deus ejusque attributa considerantur, absistat imaginatio, quod in omni spirituum cognitione curandum. Res enim spirituales imaginando sibi proponere, idem est, ac si quis vellet videre sonos & audire colores. Hinc natus est Materialismus, in quem proniores esse solent, qui rebus extensis & corporeis imaginationem diu intenderant. Ex pluribus, quæ in re adeo plana errarunt, unum suffecerit nominasse Hobbesium. His observatis in consideratione mentis humanæ, exacta opus est attentio ad operationes illius earumque genesis & seriem. Unde de viribus illius, proprietatibus & propensionibus variis, quantum fieri potest, (nemo quippe hic omnia adsequitur) statuendum, quod ut recte fiat, exquisitum omnino requiritur iudicium. Logicam constituunt regulæ universales, quibus in

veritate investiganda & communicanda uti debet intellectus. Has pauciores esse oportet, si cui erunt usui. Multæ namque si fuerint, molesta & periculo erroris obnoxia est earum applicatio. Qui tales traditurus est, omnes ingenii facultates probe cognititas habebit, quod ut modo dictum, multæ attentionis & exacti iudicii res est. Hæ ut universales & paucæ, multa in se comprehendant, & proinde ad multa applicari queant, necesse est. Qui itaque illas construet, amplitudine quadam ingenii, etendu d' esprit, opus habet, & facultate pollebit universalia in particularibus pervidendi & vice versa. Multiplici quoque scientia & experientia instructus erit, ut ex amplissimis istis campis, quæ ad suum pertinent institutum, seligere valeat. Ingenii Logici exempla exhibent Cartesius, Tzchirenhausius, & auctor artis cogitandi &c. Quam laudem neque Christiano Wolfio negamus.

§. VII.

Doctrina moralis, ut a Psychologia & Theologia naturali multum pendet, ita ratio ordinis ad delineandum ingenium morale nos jam deducit. Requirit autem disciplina morum I. penitentiorem cognitionem facultatum animi, non intellectualium solum, quarum in voluntatem ejusque determinationem congenita vis est, sed potissimum voluntatis & propensionum ipsius, quarum ad multiplicem diversitatem nec parum confert varia corporis constitutio ac temperamentorum discrepan-

pantia; quamobrem neque Physiologiæ subsidium hic abesse debet. II. Postulat hæc Philosophia notitiam veræ felicitatis humanæ, & eorum, quæ ad hanc constituendam, & animo & corpore concurrere debent, imo quæ extra hominem huc faciunt, atque vel in aliis hominibus, vel mundo adspectabili, vel quod præcipuum est, in ipso Deo, omnis felicitatis Auctore quærenda sunt. III. tium absolvit momentum consideratio actionum liberarum, nec seorsim tantum, sed in tota serie ac mutua dependentia, earumque ad hunc finem vel promovendum vel impediendum efficacia. A Doctrina Morali five Ethica Jurisprudencia Naturalis ita distinguitur, ut, quum illa de singulorum hominum salute agat, hæc, quid cum generis humani conservatione ac salute conjunctum sit, doceat. Consideratur hic genus humanum ut una quædam civitas, cujus Princeps est Deus. Proinde tota hæc disciplina resolvitur in unam hanc quæstionem fundamentalem: Quid societati isti magnæ vel salutare sit vel noxium. Neque hic adeo subtiliter philosophari solent de summo bono, ut Ethicis mos est, sed vita, membrorum integritas, res, existimatio, imo religio, illa sunt bona, quæ potissimum in considerationem veniunt. Moralia quidam adeo esse putant obvia & facilia, ut ad illa intelligenda non multum ingenii necessarium videatur; verum, qui rem altius excussit, aliter judicabit. Nonne constat, & olim & nostra ætate viros ingeniosissimos,

finos, qui in aliis etiam scientiis singularis acuminis documenta dederunt, disciplinis moralibus excolendis insudasse? Nonne etiam in confesso est, tantam hic occurrere principiorum ac dogmatum diversitatem, quanta vix ulla alia in scientia reperitur? Absit a nobis Scepticismi moralis patrocinium suscipere, hoc autem concedamus oportet, ad veritatem hic inveniendam accurato & solido opus esse iudicio. In Jurisprudentia naturali plana quidem sunt quaedam principia, & axiomatibus æquipollentia e e, neminem læde, suum cuique tribue, æqualitatem naturalem serva; verum, ubi ad particularia fit descensus, longa sæpe & prolixa demonstrationum serie utendum est, ut hæc vel illa veritas pateat. Plus autem negotii facessit veritatum istarum ad casus particulares, infinita varietate distinctos, applicatio; unde in controversiis populorum juxta ac privatorum decidendis tantum haud raro difficultatis exoritur. Neque aliter se res habet in praxi Ethices. Quot sunt in humano ingenio recessus ac latebræ? Quam arduum est penetralia ista excutere? Quam multa vel abscondit ac minuit, vel addit atque auget philantia? Quæ cupiditatum deceptio? Quanta affectuum vis ad obscurandum lumen rationis? Quæ consuetudinis efficacia? Unde non mirum, quod, licet omnes felicitatem anhelent, multi tamen id agant, quo non possunt non fieri infelices. Quid? quod experientia haud raro doceat

ceat, eos, qui in aliis singulari valent perspicacia, in iis, quæ ad veram felicitatem propriam pertinent, admodum esse cæcos. Quanti igitur est ingenium morale, non præsumptione solum & verbis, sed re ipsa felix? Exemplum præstantissimi ingenii moralis se sistit Socrates, Philosophiæ Græcicæ ille parens, cujus doctrinas cum orbe communicarunt Xenophon & Plato. Nec solum profunda rerum moralium intelligentia inclaruit ille Vir, sed singulari alios ad studium virtutis alliciendi facultate. Atque omnium prope sectarum Philosophi, ut aliquid viderunt ex vero, ita se ingenii moralis non fuisse expertes probarunt. Ex recentioribus ut felicia ingenia moralia spectari meruerunt magni illi Jurisprudentiæ naturalis restauratores, Grotius & Puffendorfius, quorum vestigia secuti sunt plures doctrina & ingenio præstantes. Hominum virtute insignium exempla omnium populorum exhibet Historia.

§. VIII.

Doctrina Politica continet regulas bene administrandæ Reipublicæ, quæ si recte quidem se habituræ sint, in iustitia fundatæ esse debent; proinde ab ingenio morali ad Politicum considerandum progredimur. Regulæ vero istæ ab experientia & ratione sunt depromendæ. Experientiæ promota est Historia, quæ imperiorum ortum, progressum, fata & vicissitudines, earumque causas exponit. Regulæ inde eruere multi iudicii res est.

Nul-

Nulli enim dantur casus per omnia sibi similes. Plures igitur magna cum attentione sunt inter se conferendi, quo facto, quid in ista diversitate idem fuerit, tandem innotescit. Ratio quoque ipsa regulas politicas excogitare valet. Mundo enim recens nato exigua erat experientia, quam novis inventis etiam hac in parte ratio ditavit. Et multa sunt communi jam praxi recepta, quæ ignorarunt antiqui. Qui regulas istas recte adplicare potest, ingenio politico practico gaudet. Ingenium practicum a theoretico sic distingvimus: Practicus multis instructus sit virtutibus oportet, quæ a Theoretico non æque requiruntur; quales sunt homileticæ illæ, conciliandis hominum animis apprime necessariæ; quibus accedit constantia & robor animi, tot tædiis, quæ & Principum & populi mores haud raro adferre solent, devorandis par, ut alia jam prætereamus. Sed nostrum hic est considerare ingenia quoad facultates intellectuales; quo intuitu observandum, magnum esse discrimen inter experientiam propriam & alienam, quam subministrat Historia. Hæc enim, quam demum cunqve fuerit adcurata, multa prætermittere necessum habet, quæ ad exitum rerum non parum contulerant. Nec fieri potest, ut quæ ab aliis narrantur, eorum vivam adeo quis habeat notitiam, atque qui illis, dum gerebantur ipse interfuit. Neque ita attentionem intendere solent homines ad ea, quæ in tuto constituti, tanquam ad se parum pertinentia adspici-

unt, atque ad hæc, quorum eventus ad se propius spectant. Experientia itaque aliena per propriam est perficienda. Et valet hic illud Terentii:

*Nunquam ita quisquam bene subducta ratione ad vitam fuit,
Quin res, aetas, usus, semper aliquid adportet novi,
Aliquid moneat, ut quod te scire credas, nescias,
Et quæ tibi putaris prima, in experiundo repudies.*

Atque ita se res habet cum monitis politicis, quorum recta applicatio a propria experientia multum pendet. Præterea observandum est, varias in civitate dari functiones, quæ diversarum Scientiarum subsidio nituntur. Sic, qui œconomiam civitatis curabunt, his proderit Mathesis, Scientia Naturalis & artium atque commerciorum Historia. Qui vero judicia exercebunt, Jurisprudentiæ Naturalis, Historiæ & Eloquentiæ adminiculo magis indigent. Viri militaribus architectura militaris & ars fortificatoria potissimum inservit; cum exteris acturis Historia & Eloquentia civilis. Et sic de ceteris. Horum itaque singuli ingeniis instructi esse debent, quæ Scientiis istis & artibus, atque negotiis inde pendentibus congruunt. Hi etiam in iis, quæ suam intra sphaeram inclusa sunt, solide versari, de cæteris extra illam positis, minus solliciti esse poterunt. Verum, quibus ipse Reipublicæ clavus est commissus, his ad singula ita descendere non licet; quod limitatas ingenii humani vires excederet. Quod instituta adinet varia, & negotia particularia, suffecerit, si eorum constitutionem ac indolem variarumque Scientiarum ad illa relationem intelligant, ut

sciunt, quomodo conservari, promoveri & damna quælibet ab iisdem averti debeant. Ipsi vero perspicient ingenium populi, civitatis structuram, vires, virtutes ac vitia, & secretos morbos, post temporis demum spatium, nisi præveniantur, erupturos. Iidem vicinorum aliorumque populorum vires & mutuos nexus, Principum ministrorumque ingenia, & fines in longinquum prospectantes, & magna denique illa, quibus orbis dividitur systemata eorumque vincula, quantum fieri potest, explorata habebunt. Hæc qui intelligunt, & præteritorum temporum experientia in subsidium advocata, ex præsentibus de futuris judicare valent, & consilia ac negotia rebus ac temporibus convenienter instruere, hos ingenio Politico architectonico præditos esse statuimus.

Inter antiquos, qui doctrinam Politicam tradiderunt, eminent Aristoteles, qui licet in alia sua scripta speculationes Methaphysicas ingessit, hic tamen experientiam pressius est secutus. Ingenio quoque abundavit Præceptor ejus Plato, sed cui in Politicis, deserta experientia, nimis fræna laxavit. Ciceronis Libri de Republica, si superstites fuissent, nulli dubitamus, quin & ille inter præstantissimos Scriptores Politicos referri meruisset; præsertim quum, quid præstare valuerit, ex aliis ejus monumentis constet. Recentiores inter Auctores Politicos excellent Lipsius, Grotius, Hermannus Conringius, Pufendorfus & c. Politicos practicos omnium gentium Historiæ exhibent. Ex multis paucos nominasse

nasse suffecerit ; quales erant Principes antiqui, Philippus Macedo, Julius Cæsar, Octavius Augustus; Recentiores Reges, Gallorum Ludovicus XI: mus, Anglorum Henricus VII: mus, Russorum Imperator Petrus I: mus, & qui primo loco dicendi fuissent, Svecorum gloriosissimæ memoriæ Reges Gustavus I: mus & Gustavus Adolphus. Regina, Margareta Danica & Elifabetha Anglica. Ex Ministris celebres imprimis sunt, Ximenes, Richelius, Mazrinus & Axelius Oxenstiernius nostras.

§. IX.

Ingenia Oratoria & Poëtica nobis jam describenda forent, etiam illa, quæ subtilioribus artibus apta sunt & quasi nata: sed vela jam contrahere nos jubet typographiæ ac temporis angustia; præsertim quum præsens rerum nostrarum ratio iter ad patrios lares suscipiendum acceleret. Inter plura igitur & veterum & recentiorum monumenta, inprimis ad Ciceronem de Perfecto Oratore, & Horatium de Arte Poëtica provocamus; quorum ille ingenium Oratorium, hic Poëticum ejusque virtutes & vitia, concinna brevitate plene depinxerunt. Quod artes attinet varias, quibus vitæ humanæ cultus & splendor promovetur, hæc cum certis quibusdam Scientiis affinitatem habent. Sic Architectura, Pictura, Statuaria, Sculptoria sunt artes Mathematicæ. Sunt aliæ Chemicæ, ut Tinctoria; aliæ chemicæ-Mathematicæ, ut Auri-fabrilis, & Metallico-fabrilis variæ. De singulis istis artibus vere affirmari potest, quod tales requirant ingenii facultates, quales ipsæ, quibus cognatæ sunt Scientiæ. Non tamen negaverò, dari etiam in istis facultatibus particularia quædam,

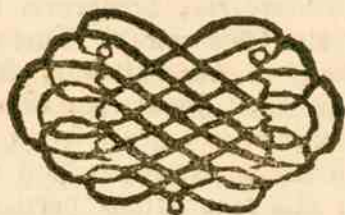
cer-

certis artibus colendis interservientia, quorum singula persequi nostrum non est.

Ingenia Mechanico-practica ex longinquo conquirere minus necessarium videtur. Adest in Patria illustre scitis, Generosissimus Dominus Christophorus Polhemius, ut Archimedis Hyperborei nomen dudum promeritus, ita dignitatis Equestris insigni, a Stella Polari denominato, optimo & singulari quodam jure nuper ornatus; qui plurimis & praestantissimis genus humanum ditaverat inventis; cui, magno navigationis, mediam per Sueciam aperiendae, negotio, quod ipsi jam est demandatum, absolvendo, annos & vires precamur. Sufficit hic Vir unus refutandis eorum calumniis, qui septentrioni nostro ingenia felicia abjudicant.

Quemadmodum autem omnis ista ingeniorum diversitas, ex sapientissimo consilio Divino cum in finem est instituta, ut omnes Scientiae ac artes idoneos habeant cultores; ita civitatum immo generis humani refert, sedulus ingeniorum habeatur delectus, ut singula illis discendis ac exercendis adplicentur, ad quae natura sunt destinata.

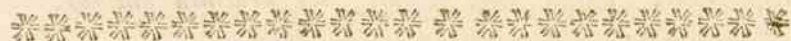
SOLI DEO GLORIA.

CLARISSIMO DOMINO CANDIDATO.

Ingenium Felix, dum Tu depingis Amice,
Ingenii venam prodis & Ipse Tui;
Ingenium Felix multum est pretiosus auro,
Hocce decus mentis gratulor ergo Tibi.

O. B.

Höglærde Herr CANDIDAT.

Herr Candidat Ert snilles kram
Thet I i huset lemnen fram,
Som qwicket færstand omrærer,
Før wåra ægon wisar klart,
Och thet blir allom uppenbart,
Hwad I i skælden færer.

Jag ænskar nu: at Edert Tabl,
Snart teljes uti Phœbi Sal,
På Pindi wisdoms bægder,
Ther Krants af lager fager, græn,
Utdelad blir til Eder læn,
Før Edra lærda flægder.

ENGELB. HANNING, Olofsøn

Clarissimo Philosophiae CANDIDATO,
Dn. JOHANNI THOREN,
Populari & Amico Optimo!

EN Juvenem! celeri qui gressu scandere Pindum
Vult, Et Pierios participare choros.
Et Te suscipiunt laetis amplexibus ipsae
Aonides, niveo teque fovere sinu
Discipiunt, Larga haec statuit Tibi praemia Phæbus,
Virtutis causa commoda plura dabit.
Non est, quod memorem, THORENI, dulcis Amice,
Pierides faciles esse, fuisse, Tibi.
Serto, quod nectunt, referunt Tibi munera digna
Pro studiis, multo proque labore Tuo.
Gratulor ergo dies, quod mox illuceat ille,
Quo caput ornabit pulchra corolla Tuum.
Quot flores verno nascuntur tempore, vel quot
Frugifer autumnus dulcia poma ferat,
Tot bona Te semper, tot Te quoque grata sequantur
Praemia virtutis, candida Musa vocet.

gracili vena cecinit
JOHANNES BRATT,
Mariæstadio - Vest. - Gotbus.